

HITZALDI BAT ETA BERE AURRE-HISTORIA

Federiko Krutwig Sagredo

I

HITZALDIAREN AURRE-HISTORIA

Hemen orain argitaratzen den hitzaldi hau, lehen aldiz publikoaren begietarat euskaraz ethorten da. Orain dano haren publikatzea' ba zirudien maradikazione baten azpian zegoela, nahiz eta euskaraz argitaratzen diren izkribuak' nehork ere irakur ez litzan.

Hitzaldi hau' Aita Villasante Kortabitarte Euskalzaindian sartu zenean antolatu caeremonian neuk eman nuen, eta nitzat hondikozkoa izan zedin. Ba nekien hitzaldi hau eman beharrean nengoela, zeren eta orduan euskara eta Euskalherria zegoen egoketatik atheratzekotz esfortzu batzu egin behar bait ziren. Eta nola hitzaldi hau emanaz geroz España delako Statutik atheratzea zaila izan zitekela pentsatzen bait nuen, halatan Guatemalan *Euzko Gogoa* revistaren zuzendaria zen Zaitegitar Jokin aphez jaunari exemplare bat' nire hitzaldia ahoskatu baino lehen' postaz igorri neraukon, zeren eta pentsatzen bait nuen, niri ezer gertha ba zekidan behintzat hitzaldia publikatzekoa zela. Baina trompatu nintzen, zeren eta Zaitegik publikatu ez bait zuen. Behain Zaitegi jauna oso euskalzalea zen, hoinbertze non revista horren publikatzekotz bere fortuna eman bait zuen. Hilebethe batzu pasatuz geroz Biarritzen Zaitegi jauna personalki ezagutu ukhan nuen, eta

galde egin neraukon eia nire hitzaldia hartu zuen, eta zergatik publikatu ez zuen. Zaitegik' nere hitzaldiaren kopia neuk igorria hartu ez zuela erantzun zerautan. Neu harrituta geratu nintzen, bainan bere hitzen veritatean ez nuen dudatu, behain geroz ikasi behar nuenez, orduan' hoin euskalzale zen aphez horrek' gezurra erran zerautan, zeren eta Zaitegi hilaz geroz' bere paperetan nire hitzaldiaren kopi neuk igorria bai ba zegoen.

Hunela hoin euskalzale handi zen persona horrek bere euskalzaletasunean ere' bere limiteak zituela ikhusi behar nuen... zeren eta nire hitzaldi hortan soilik gauza bat eskatzen bait neraukon Elizari, eta hau Elizak ere bere beharkizun morala ta ethikoa bethe zezala bait zen. Beraz Eliza, nahiz eta errorean edo ta bekhatuan dagoenagatik ere, ezin-ikutuzkoa da edozein aphezentzat.

Bainan hau ez zen guztia hitzaldi hunen publikazionearen histori tristean... Hitzaldi hau zelata atzeherrira joan behar nuen, eta Laburdin Augustin Zumalabe ezagutu nuen. Hau ere' oso aberzalea zen, eta nire hitzaldi hunen tiraie stensilatu bat egin nahi zuen... bainan, hunen egiteko zedukan makhina khendu zeraukoten, eta dirudienez makhinaren embargoarekin nire hitzaldi hunen neuk nedukan kopi bakharra joan zen.

Berhain hitzaldi hunen neuk eginikako gaztelaniazko itzulpen bat ba nedukan, eta hau 1963/n VASCONIA izeneko nire lana publikatu nuenean' dokumentoetan sar nezakeen, eta han dago 518/526 arithmoetako plaumetan argitaratua.

Orain euskaraz ere' argitaratuko dela uste dut, zeren eta bizkitartean nire hitzaldi hunen euskarazko kopiak ageri bait dira.

Hau da beraz argitaralpenen oztopoen histori laburra; bainan hitzaldi hunen ondorioak, ez ziren neuk jasanak bakharririk hitzaldi hunen inguruetan, zeren ba dagotza bertze peripeteia batzu ere. Hitzaldi hunen aurre-historia' Villasante fraidearen Euskalzaindian sartzea zen, eta euskararen bizia berphizteko proiektu bat ere bai.

Euskalzaindiaren historia aztertzen ba dugu, hitzaldi hau limite-harri bat zen, zeren eta haren aurrean egon ginenok' zentzu batetan euskalzain-zaharrak gara, eta geroagoz ethorri direnak euskalzain-berriak, euskararen praktikéan' euskaldun-zahar eta euskaldunberriak dagozen bezala. Haren aurrean' Azkuekin lan egin genuenok gagozta, haren ostean dathortzanez Azkue jauna soilik referentzietatik eta referentzien bidez ezagutzen dute, eta hunelakoak dira orain Euskalzaindiberrian dagozen gehienak.

Azkue jauna hilabete batzu hilaz geroz, edo ta hil baino lehen Bilbon *Bilboko Athèneu Berria* izeneko kultur-elkharte sortzen ari ginen. Hau zelata' neuk' Athèneu hunen barruan bertze personekin *Julio de Urkijo Kultur ikhertzapanen Institutua* organizatu nuen. Institutu huntan ba zegoen erdarazko saila batzu, bainan orduan neuk' *Euskal Philologiaren Saila* batetan pentsatu nuen, eta hunen egiteko orduan Bilbon zegoen euskalzale ezagutuenak bildu nituen, hauietan orduan' Arrutzatar Mikel, Bernardo Garro eta bertze batzu zegoen. Dударik gabe' nahiz eta neu bethi pagano bat izan nintzen ere, nehoiz ere ez naiz antiklerikal bat izan, eta hunela Saila huntara' aphez edo ta fraide batzu invitatu nituen. Huntara Lino Akesolo eta bi frantziskotar ethorten ziren, hauk Aita Villante eta Aita Berriatua izanki.

Julio de Urkijo Institutuak, ba du ukhan euskararen historian importantzia bat, zeren-eta Instituto huntan gure herriaren histori osoan lehen aldiz gerthatu bait zen, ezen euskara ez soilik hizkuntza ofizial bezala onhartu genuela bainan huntaz gainera, neuk proposatua' trabailu-hizkuntza bezala ere erabil nahi genuela onhartu bait genuen. Philologi saila huntan, lehen egunetan danik neuk proposamendu bat egin nerauen, erraiten nerauela ezen: «orain arte *Euskal Philologiaren bilkura eta sozietate guztietan euskara traktatu nahi zutela erran zutenean, bethi euskara' laboratoriu-objektua bezala traktatzen zuten, hau da, euskarari buruz erdaraz mintzo izaiten ohi bait ziren, geuk hemen —erran nerauen— gauzak bertze modutara eginen ditugu, Philologi saila huntan nahi duzuen gauza traktatuko dugu, bainan bethi euskaraz, gure hizkuntza*

trabailu-hizkuntza bezala empletzeaz». Garro eta Arrutzak hau oso pozik entzun zuten, eta erran zerautatenez, hunelako erabakitza, Euskalherriaren historian lehen aldiz onhartzen eta proposatzen zen. Beraz hunela hasi ginen, eta neuk aspaldidanik Azkueri' euskara berphizteko plangintza batetaz hasi ginen aintzinat joaiteko asmoaz. Huntara ere, aita Berriatua ethorten hasi zen, eta harekin aita Villasante. Mementu huntan aita Berriatua oso garbizalea zen, bainan geroz, neuk hemen publikatzen den hitzaldiaren ostean, bere aburua aldatu zuen, eta zentzu huntan' euskararen alde lan handia ta oso prezioztua egin zezaken. Aita Berriatuari esker orduan ere bertze persona batzuek euskarazko lanak eta lanttoak publikatzen hasi ziren, bainan huntara ere' orduan lan haien publikationean' aspaldidanik zedukan bertze nahi bat egin zezaken; aita Berriatua Euskalherrian eduki ukhan dugun korrektore handiena ta onena bilhakatzeko zen; eta aita Berriatuak orduan egin zitzaizen korrekturen kausaz' euskal literaturan ageri ziren lan *eder* batzu.

Dударик gabe aita Berriatuak' euskararen problématiqueari buruz nirekin askotan mintzatu zen. Aita Berriatuak ongi ikhusten zuen —eta hunela argi ta garbi erran zerautan— nola euskaraz ongi zekiten irazle batzu zegoen, eta aita Berriatuak nominalki Garro ta Arrutza aiphatu ukhan zerauzkitan, zeinek euskaraz on-ongi bait zekiten, bainan zeinek ere' euskaraz ezer ere iratz ez bait zezaketen, zeren eta kultura gabeko bait ziren, erraitekorik ez bait zuten. Hunela aita Berriatuak' bere aburu bat presentatu zerautan. Orduan geuk' Athèneu berri hortan antolatzen ari ginen bertze sailetako khidei proposamendu bat egitea, zeinen araura geuk *bi autoreen* lanak argitaratu nahi ukhan genitzakeen. Aita Berriatuaren pentsatzeko araura *bi autore* hauk, hunela legezke: bata' erdarazko textua irazten zuen erdal autorea eta bertzea' textu horren euskarazko itzultzailea. Alta neuk orduan aita Berriatuari bere plan hunen imposibilitatea jakin arazi behar neraukon, zeren eta nire aburuz plan huntan' soilik autore bat bait zegoen, eta hau erdaraz textua iratzi zuena, eta euskaraz itzultzen zuena' soilik *itzultzailea* baizik ez bait zen, eta neuk imposibilitate handi

ikhusten nuela erran neraukon, nola lan bat ongi erdaraz aphailatu zuen persona batek bere autoretasunaren erdia itzultzaile bat baizik ez zenari emaitza edo dôroa egin ziezakeon. Kausa asko zirelata, lehenik' erdaraz iratxitako lan batek ez du euskarazko itzulpen baten beharrik zabaltzekotz, zeren eta gaztelaniaz iratzita askozaz gehiago irakurten bait dira, euskaraz baino.

Aita Berriatuak ikhusten zuen problématikêa, ez da soilik interim agerten zaikuna, aitzitik problêma hau oso sakona da, eta euskaldunen analphabêtismoa da. Eta problêma hau ez dugu zentzaraziko orain dano bezala' euskal eskoletan eta «Unibertsitateetan» (Universitateak izan beharrean) kultur nîvela oso aphala den bitartean, lerro hauk irazten dudan mementuan den bezala. Problêma hau' aita Berriatuak oso garbiro ikhusten zuen, beraz bere proposamendua utopikoa zen. Dudarik gabe ba zegoen haren atzean aphez aberzale hunen gogo handia, zeinaren arauera' euskarazko litteratura autoreen izen handiez bethe nahi bait zuen... bainan itzultzaile bat ez da autore bat, eta Justizian batbederari ethorten zaion Doxa utzi behar deraukogu, eta hunela ez dugu agitzen baldin eta euskaldun herriak, euskaraz dakienetan soilik analphabêtoak ekhoizten ba ditu. Arrutza bezala, Garro bezala ba ditugu orain ere euskaraz irazten dakitenak, baina nola heien buruan vacuum bat baizik ez bait dago, halatan *irazole bikain* haukiek produzitzen duten prosa ta poêsia spirituzko edukiaren gabeko zaborreria da. Gure aburuz, eta huntan batez ere aita Berriatua nirekin akort zegoen —euskal literaturaren hegal-tada goratu behar zen, batez ere, belatz batek bezala' Ekhi-Rha ganaino euskal spiritua goiti zezantzat, bainan dirudîenez' hau ez da *egiazko* euskaldunen nahia, zeren eta haukiek soilik ttonttokeriak maithe bait dituzte, eta hunen exemplua batez ere Eusko Jaurlaritzaren kultur-ekhintza gehienak, behintzat rythmo hortan aintzinatzen direlaketz.

Nire plana euskara zegoen herstualdetik atheratzekotz, Athêneuan bezala Euskalzaindian ere 'aurreratzeko asmoaz antolatu nuen. Lehen urrhatsa izan zen Seminario de Rojas, faxista bainan erdizka euskalzale zen periodiko baten direktorea sartzea,

zeren haren bidez, edo behintzat haren itzalpean España faxista eta euskal gauzen etsai handiak gatik aphaila bait ginitiroken. Haur eginaz geroz, bigarren urrhatsa zen, Euskal Akadêmiaren berr-organizatzea, zeren eta orduan euskalzain batzu atzeherrian' bait zegoen, faxisten ordenetara heien lekhua desert deklaratu bait zen. Dirudienez Akadêmiaren berr-organizatzeko agindua Areiltza jaunak eman zeraukon Azkueri, bainan agindu hori soilik verbala izan zen, eta nehoiz ere ez zen iratzi. Orduan Azkueren konseiluaz niri Akadêmiaren birr-organizatzeko enkargua eman zerautaten. Neuk' lehen lehenik bilhatu behar nituen aspaldidanik barriaturik zegotzan euskalzainak, zeren eta askotan bizirik ere zegotzen ez bait genekien. Hila-bethe batzu iraganaz geroz' euskalzain zahar guztiei neure plana jakin arazi nerauen. Lehena nola Areiltzak emanikako agindua, verbala baizik ez bait zen, hura ignoratuko genuela eta euskalzain zaharren lekhua konfirmatzea, bigarrena nola Bilbon eta Donostian biltzeko diffikultateak bait geneduzkan, bi gauza egin: a) euskalzain osoen arithmoa 12-tik 18-ra goratzea, eta b) bilkurak gehienetan Donostian egitea.

Plan hunen egiteko bethi eduki ukhan nuen Azkueren sostengua, bai eta Oleaga jaunarena ere, bainan bethi bezala ba zegoen euskaldunetan pusillanimakoak, edo euskara garbiagoz: beldurtiak. Eta hauietan lehen postuan Aingeru Irigarai zegoen; zeren eta jaun hunek neu lasterregi ibiltzen nintzela pentsatzen bait zuen, eta haren aburuz behar bada astiro-astiro-astiro joaitea hobe zen, behar bada lehen urrhatsa' lehenago izan ziren Euskalzainen postuaren konfirmatzea zen, geroz ikhustea eia Ipharraldeko euskalzainak konvokatzeke arriskurik ez genuenz... eta abar... Hala ere, neuk Aingeru adiskide pusillanimakoaren konseiluak entzun gabe, gauzak bertzela egin nituen, eta egun batean' ez soilik euskalzain zaharrak ber konfirmatu genituen, baizik eta Donostian aspaldidanik ethorten eta agerten ez ziren euskalzain zahar gehienak ageri ziren, haukietan: Lhande, Bonifacio Etxegarai, Elissalt, etc. Orduan ere neuk eginikako proposamenduaren arauera persona batzu' euskalzain berriak izan zitezentzat izendaturik ziren: Lafitte, Lekuona, Saint Pierre, Lafon eta d'Assantza. Eta Euskalzain-

dia zentzu batetan hola ibiltzen hasi zen berriro. Bai eta orduan ere neuk proposatuta gure bilkuretan euskara trabailu hizkuntza bezala erabili behar genuela onhartu zuten. Hori lehenago egin ez nuen, Urkijo jauna bizirik zela, zeren eta euskalzale handi hunek' euskaraz mintzatzen ez bait zekien.

Izendapen berri hauk —exzepzione bezala— baxharrik nire firmaz egin ziren, eta ez ohidura zen bezala zeren euskalzain berri baten presentatzeko hirur euskalzain zaharren firmak behar bait ziren. Geroagoz ohidura haur berritu zen, eta orduan neuk Gorostiaga jauna euskalzaindian sar zedin nahi nuen, bertze bi euskalzainekin firmatu nuen proposamena.

Bainan bizkitartean gure herriarentzat galtzai ezin ordeztuzkoa gerthatu zen, egun batetan Azkue jauna Bilbon' Ibaizabalera erori zenean. Egunoro bere bulegotik etxerantza joaiten zela' egun batetan Bilboko ibaiaren ur zikhinetan erori zen, eta nola stomachoaren garbiketa berehala egin ez bait zeraukoten, bere gastêrean Bilboko uretan dagozen baktêrien eta zikhinkerien kausaz infekzione handi-handia eduki ukhan zuen, eta haren kausaz hil zen. Neuk haren laguntza ezin-bertzearekin geroagoz saiatu nintzen Azkuerekin hasi nintzen planoa aurreratzen, bainan hunela nire kollaboratore handiena galdu egin nuen. Berhain nola euskararen egokera peniblea' alde batetik attackatu behar genuela uste bait genuen, eta euskal konventuetan sostengu-puntu bat lort zitekeela uste ukhan bait genuen, halatan frantziskotarretan pentsatu ukhan nuen, zeren eta bertze erlegino-organôsietan Elizaren manamenduen kontra izan zedinarren, euskal etsaiak buruzagiago zirela euskal adiskideak baino. Huntan frantziskotarrak exepzione bat zirela agertzen zitzaikun. Kaputxinoak jadanik ikasi genuen nolako etsaigoaz euskaldunak persekutatu zituzten, eta egikera hau' ez zen aldatu geroagoz' denpora luzean ere. Jesuitak faxismoaren sostengu importanteenak izan ziren mementu batetan, batez ere zorigoiztoko Piux XII papparen epokhêan. Ez dakit eia Papa hau deabruaren semea izan zen, bainan faxismoaren laguntzaile handienetariko bai ba zen izan, eta geroz gutzat importanteena zena' Euskalherriaren arerio amorratua. Hunela' jesuitek ere beren Pappari zor zitzaion obedientiaz

euskal interesen kontra agitzen zuten. Beraz Euskalherrian zegoen erlegino orden importanteetan bakharrik nolabaiteko maithasunaz Euskalherria konsideratzen zuten frantziskotarrrek. Eta hau batez ere agertzen zen Cantabria izeneko beren provincian aita Lete aita provintziala izeneztatu zutenean. Persona hau spiritu zabaleko aphez bat zen, eta konturatu zen Euskalherrian nolako spiritu-hertskeria zegoen. Huntara hasi zen fraide batzu atzeherrira bidaltzen' munduan, Españiaz bertalde' bertze lekhuak ere zegozela ikhus zezaten... Eta dudarik gabe aita Lete Euskalherriaz areago ere konturatu zen. Beraz aita Berriatua euskalzaletasunarentzat ba zegoen bide bat zabalik. Bide huntan gainti ere aita Villasante hasi zen.

Hauietariko bata lehen mementuan Euskalzaindian sartzeko zen, eta neuk galde egin nerauen heien aburuz zein, eta nola antola genezaken. Aita Villasante huntara bilhakatu zen frantziskotarren munduan bretxa izan ziteken personaiea. Ba zen huntaz gaineria Berriatua bezain sutsua, eta irazten gerthuago. Orduan neuk Euskalzaindian aita Villasanteren kandidatura proposatu nuen, eta onhartu izan zen.

Stratêgi huntan, baldin eta aita Villasante literatur euskarari buruz mintzatzeko bait zen, neuk hitz eginen nukeen euskararen egokeraz komentuetan...

Aita Villasante orduan Literatur laburdararen alde zegoen, eta hegaltada handiko euskara batetaz pentsatzen zuen...

Eguna ethorri zenean, Bizkaiko Diputationean aita Villasantek bere hitzaldi luzea irakurri zuen, eta niri ethorri zitzaitan erantzuna. Hauxe bait zen, orain lehen aldiz eta urtherik asko iraganaz geroz hemen publikatzekoa dena.

Neu' hitzaldi nerearen kausaz akkusatu ninduten, eta Españako Gubernuak erraiten zuenez saiatu nintzen aberzalego itzalia berphizten. Dudarik gabe ba zegoen hunelakorik, eta zentzu huntan ere gure stratêgia zebilen, bainan geuk berphiztu nahi genuen, aberzalegoaren spiritua ba zen ere, spiritu hau bertze konponenteez sortzekoa Psykhê zabalagoaz zen, orduan dano murru-txorien hegaltadaz mugitzen zen kulturaren orde,

geuk belatz baten hegaltadaz mugituko zatekeen kultura bat nahi genuelakotz. Bizkaiko Diputacionean hitzaldiak emaiten ziren aretoan, eta gure mahain-buruan Hilario Bilbao zegoen. Persona hau Euskal kausaren etsairik handienetarikoa zen. Nire hitzaldia ongi ez zuen hulertu, bainan, nola neuk hitzaldia hamaituaz geroz publikoaren aldetik applausu handiak eduki ukhan bait nituen, nire hitzaldiaren textua eskatu zerautan, eta orduan Bilbon zegoen gauleiterari eman zeraukon juda ninzatzentzat. Neuk ihes egin behar nuen, eta hunela neure Odyssea hasi zen. Zoritzarrez neuk' belatzak bezala hegal eginen zuketen pentsatzen nituen personaieak ez ziren balatzak, bainan lehen bezala *murru-txoriak*. Hunela nolabait Euskalzaindiaren epokhê heroikoa hamaitzen zen. Geroagaz ethorri zaiku «euskalzainberrien» epokhêa.

• • •

Orain urtheak iragan dira, Euskalzaindia ere aldatu da, zentzu askotan katabeblêkatua ta anestrophatua da, orduan nire etxerat ethorten ohi zen aphez sutua zen aita Berriatua hil da; eta hil da nahi zuen hirian, hau da: Irusalimuan. Eta hiri hunen izena hunela bere forma xumerkarazkoaz iratzi nahi dut eta ez garaikaraz edo latinez, zeren hiri hunen izen jathorritzakoa xumerkarazkoa den. Aita Berriatuak euskararen alde lan handi-handi egin zuen. Askotan Israëlen egon zedin, hor hebraikara nola berphiztu zuten ikastekotz. Eta behar bada mirakuilu hori Euskalherrian ezin-eginezkoa zela ikhusiaz hor hil nahi ukhan du, oso katolikoa bait zen huntaz gainera Jesu-Khristós ibili zen lekhuetan ibilten, eta bere spiritua hor ere egon ledin. Huntara neuk ere, euskal ethorkizunari buruzko paratêrêsi batzu egin behar dituzket. Gure plangintza guk hoinbertze desinteresaz aurrera eramaiten saiatu genuena, debaldeko zen-a? Baietz lirudike orain ikhusten dugun egokeraz. Guk egin genuen lanaren atzetik ethorri dira euskal parasitoak, euskararen bizitorea, eta batez ere horizonte hersiko personaieak. Euskalzaindiaren horizontea ere herstu da, eta euskara berriro gehienetan laboratorium-objektu bat baidzik ez bai lizen bezala traktatzen da. Huntara Israëlen ger-

thatu zen mirakuilu Euskalherrian bir-gerthatuko ez dela erran dirokegu. Euskal Jaurlaritzan dirua baxharrik dadukate «hiztegitza» eta hunelako laboratorium-lanak bultzatzekotz, zeren eta ingienadore spirituz soilik paper-toneladak eman ditzaketen ekhintzak juddatzen bait dakite. Xifra exaktuak dira ingienador batentzat kontatzen dena; Psykhê bat zer den ezin enthelega dezaken buru ahul batentzat bertze materiari ez bait dago...

Euskaldunak ere' spiritu ttipiko herri bat baizik ez da, euskaldunak CroMagnon gizonak dira, eta munduan geroagoz gerthatu diren kultur-emaile eta kultur-kreatzaile izan diren mutationean parthe hartu ez dutela argi ta garbi agerten zaiku. Beraz geu mementu batetan idealista baizik izan ez ginen, zeren eta euskal herri ez bait da guk nahi genuen bezala, baizik eta den bezala, hau da, herri materialista bat, izpiritua- ren gabe; Euskaldunentzat oso garesti bait da 2000 pezeta liburu batetan empletatzea, bainan oso merke bait da 4000 pezeta frankatxela batetan xahutzea. Hunelako herri bat' berez bere inkulturaren eta aristokherian kondemnatuta dago: hunetara ere euskara atzera ta gibela dioa, eta geroago eta are gehiago zakhurrekin mintzatzeko hizkuntza bilhakutzen ari da, eta zakhurrekin mintzatzeko' nahiko da 100 kommando-hitz jakitea, zakhurraren burufuinaren izaritara. Euskal Cro Magnonek soilik maithe dute zakhurrekin mintzatzeko goieran egiten den literatura, eta hunela sorthu dira «idazle bikainak», zeinen lanak euskaldun gehienen stupiditatearen neurrian iratzita bait dagotza. Hunelako infrarrobotikoen literatura *iaka-arsto'lheta*n irakurten da, zeren eta hor *olha* hauietan aphailatzen dena' *arstoak* baizik ez bait dira, egunoro arsto bat bezala *ia-ia* ari diren alogoak.

Epokhê batetan pentsatzen bait nuen ezen Jainkoak euskaldunen ere hizkuntza bere Mendekosteko mirakuiluan sartua zuela... bainan baldin Jainkoak sartu ba du, euskaldunek hortik khendu dute, eta jadanik Euskalzaindian bezala... hizkuntza hila bai lizen trakatatzen da... hiztegiak eta hiztegiak, grammatikêak eta grammatikêak, bethi lanhabesak, bainan lanhabes hauietaz euskal irazleek ez dakite zer egin.

II

HITZALDIAREN TEXTUA

Iauna:

Bietan pozzgarri izaiten zait zuri abegiaren emaittea, lehenik euskalzale suhar eta adiskidea bait zara, bigarrenik zure personan prantzikotarrei sari bat eman dakien, Euskalherriaren gau ilhun hauietan, euskararen garra behar zen bezala izan-azarren, berhain, Euskalherrian ari diren erlegino-ordinetan' zuok euskararen eskubideak hobekienik zaindu dituen batzarretan egonik bait zarete.

Litteratur euskarari buruz hoin ederki ta argiro expossatu duzunari zerbaiten gehitzea' lan gaitza edo ta ezina bait lizateke, ezer eratzikiren ez deraukot. Zure iaulkitzea entzunaz geroz' gure problêma hunen argia hunetara beretzako ez dezakenak' gaizki bertze bideetan gainti gure herriaren problêma ikhusiren luke. Zuk erran duzunez gero herriaren problêma haur gogoaren amplitudinez ephaikatu behar dugu, gure hizkalkiez eta haranez harantza behatu, euskaldun guztiok' herri bat garela ikhusi, eta gu bezainbertzeko euskaldun' la-phurtarrak, nafarrak eta zuberotarrak direla gogoratu behar dugu, eta agian gu baino are euskaldunago. Gipuzkararen soluzinoa' herstua da, soilik Bizkaia eta Gipuzkoa aintzat har-tzen bait ditu, problêma hauien ephaikatze kotz' gure herriaren osotarzuna bururatu behar dugu eta guztiontzat soluzino onhesgarria eman. Geuk hizkalkiak bizirik iraun-arazi nahi ditugu, nungoak garen erakhustea laidorik ez bait da. Hizkalki hauien atxikidura izan dadin litteratur-euskara eduki behar du-gu, hunen erroak gure hizkalki guztiak direlarik. Batez ere orain gure hizkalkiak bizi ditezen euskaldun kultur-symbolo bat eduki behar dugula agerten zaikuta.

Bai, euskara bizi dadin, eredu litterari bat ukhan behar dugu eta litteratur euskara huntan' kultur bat iaio arazi, euskara ere' kulturaren, edukazinoaren eta hazturaren symboloa lizen. Bainan hunen egitekotz orain euskaldun ephelen zalantza sumatzen dut, behar bada hekiek hunela galde eginen de-
raukute: euskara bizi dadin, zergaitik nahi duzue? Ez othe zegoen zuzen Unamuno, euskara utzi behar zela erraiten zuelarik, edo ta gure herriaren konszientza galdu duten baserri-tarrak eta kaletarrak erdalduntzatzen direlarik?

Huni aitzi iaiki behar dugu, ez nehola ere ez, herri baten altxor nabusienak eta bere thésauro handienak, bere hizkuntza ta bere gogoia bait dira.

Hizkuntzan' zein ere herrik bere gogoaren expressinoa mol-
datu du, arbasoen hizkuntzan sentimendu sakonenen bidea dago. Herri bat desnazionalizatzen den guztietan herrikideek persontasun humanuaren duintartzuna galtzen dute. Barrés Muricek dioenez: «*Que détruire à l'école la langue nationale, c'est bel et bien détruire des intelligences, créer des estropiés pour la vie, abêtir una population*» (1). Huntaz gainera desnazionalizatzearen bidez' familia aphurtzen da, hausten da, eta bere egin beharraren ongi bethetzekotz' bata izan behar luken sendiari eginkizuna ezina bilhakutzen zaio. Hunela herri bat desnazionaliza dadin guztietan' familiaren ethoari aitzi ekhi-
ten da, eta gizartearen moralitatea behehitzen. Grentrup Theodor Doktorak' «Religion und Muttersprache» (2) izeneko liburu-
an hunela diosku: (3) «*Iaretsi desnazionalizazinoa' familiaren xehakatze spiritualea da, bere helburuak eta egin-beharren bethetzekotz, batez ere xede ethikoen iarestekotz natur-legearen araura bata izan behar duen gizarteko organismo baten ebakitzea da...*» «*Bortxa politiko batek egin desnazionalizazinoa' nahiaren-kontra egin ebaste spiritualea da*» (4). Eta geroz (5). «*Familiaren xedeari buruz' edozein desnazionalizatze tzar-tzarra da...*» (6) Humeei arbasoen hizkuntza ez den mintzoara xerthatzen zaienean' gurasoen autoritatetan hausten da, familiaren Ethoa desegiten da, eta inmoralitatea fomentatzen. Makabäus psendonimodun silezkar aphez batek' hunela izkiri-
ratzen du: ...«*desnazionalitzaileek nahi-eta-ez humea gan' ar-*

basoen hizkuntza baliogabeko edo tzarra, gaitza ta arbuiagarria delako aurrephaia iratzarten dute, bai eta hargatik gurasoak gandik ethorri iakintza ezertara ez dela. Hunen bidez ephairik gabe eta zorhitzeke dagoen humea gan' gurasoen autoritatea izugarriri behehitzen dela guztiz argiro agerten da; eta humeak hazteko eskubide ta beharrespen nagusieta ditutenei haren eginkizuna ta zaintzea zail, edo ezinak bilhakutzen zaizte. Batzuetan humeek eta gurasoek elkharri huler ez diezakeote, hoin handia birrikitia bilhakutzen bait da. Humeak familiaren sentimendua galtzen du, gurasoen etxea maithatzen ez du, kanpora ioan nahiago ukhaiten du, eta han anhitzetan bere herriaz edozein atxikidura ethenten du» (7) Grentrup doktorak hunela diosku (8). «Jede Entnazionalisierung durch die Schule ist mit Rücksicht auf die ethischen Aufgaben der Familie vom übel». «Eskolaren bidez egin edozein desnazionalizatze familiaren egin-behar ethnikei buruz tzarra da».

Halakotz, eta Elizaren lehen egin beharra familiaren Moralearen, eta Ethikaren zeintzea bait da, edonun Elizak arbasoen hizkuntzak eta heietazko irakaskintza zeintzen eta aldeztu ditu, orain Euskalherrian hunela irudiezarren. Grentrup doktorak non eta noiz desnazionalizatzen den iakin-araztekoztz, galde huni buruz hunela erantzuten derauku: (9) «Bei welchem Schultyp tritt in einzelnen die Tatsache der Entnazionalisierung hervor?» (10). Euskaraz: «Eskolaren typoetarik zeintzuetan desnazionalizazioaren egia nabaritzen da?». Eta bere erantzuna' haur da: (11) «Dudarik gabe herri baten arbasoen hizkuntza irakaskintzaren programatik khendu 'den guztietan». Bigarrenik haur dio: «Geroagoz, desnazionalizazioaren zerbitzuan ere ba dagoz arbasoen hizkuntza soilik «ikasteko» objektua bai lizen irakasten den guztietan». Eta azkenik hunela diosku: «soilik grammatikê ta erleginoa arbasoen hizkuntzaz irakasten den guztietan ere' eskola desnazionalizatzearen zerbitzuan dago». Eta Euskalherrian nola gagoz?

Euskal-grammatikêa irakasten hal da? Erleginoa ta katixima euskaraz irakasten hal dira? Zuok frantziskotarrok euskararen klassiak eta kursuak dituzuela ba dakit, bainan euskara ez othe da zuetan ere ikas-objektua, ala irakas-bidea?

Grentrup doktorak desnazionalizazioaren bideak hunela kontaktzen ditu: «Gazteriaren desnazionalizatzeko methodoa edonun berdina den skhêma batetaz euts dezakegu. Herriaren arbasoen hizkuntzaren kontra doazen statu-autoritateak' kindergärten hauk dira haurrentzako baratzen kreateaz hasten dira eta humeak hauietarat ioan-arazten dira. Pentsamendura ta adimenera ia atzarri ez diren haurrei' beren familetan mintzatzen ez den hizkuntza xerthatzen zaie. Beren arbasoen hizkuntzan lasaitu ta indartu den gisa gazte bati' bigarren hizkuntza bat emaiten deraukogunean bere spirituarentzako bide berria, ta geroagoko ekhinzaren possibilitatea emaiten derauzkiogu. Nehor ez da spiritu-possibilitate hunen egozteko bezain ergel. Bainan desnazionalizazioaren zerbitzuan dagozen kindergartenetan gauzak bertzela dagotza. Arbasoen hizkuntzaren lantzean ezein interessarik ez duen Statu desnazionalizatzaileak' bertzelako hizkuntza duen talde nazionaleari hizkuntzaren plus bat eman nahi ez derauko, hizkuntzazko quid pro quo bat baizik. Hume hauien arbasoen hizkuntzak' erroak har ditzan eta zorhi ditezen baino lehen' ethorri nahi luke hizkuntza ofizialeak, hizkuntzazko alhor huntan erein nahi luke, hizkuntza ofizialearen zuhaitzak arbasoen hizkuntzaren altxumak itzalpetu behar bait lituzke. Eskoletan Statu desnazionalizatzaileak era berdinean ekhiten du, bere ari izaita indartsuago ta systématikoago eta bere abiadura garratza-goa ta arhinagoa izan dadin...» (12).

Hunela Grentrup doktorak diosku eta bere elheez zerbait gehiago iarraikiren gara: «Eskola-errient lehiastsuek gurasoen etxeko hizkuntza muxikatzen dute eta Statu-hizkuntzaren eretzean valore guttikoa dela diote... Minoritatearen arbasoen hizkuntza' atzeratua dela iakin-arazteak' batzuetan hazten den gazteria beren gurasoen etxeko hizkuntzaz ahalke dadin arazten du» (13).

Grentrup doktorak Maddar-herriko egokerari buruz mintzatzen zen bainan ba dio erran ere: «Hunelako egokera ez da maddar 'spezialitaterik edonun desnazionalizazioaren systêmari datxeko» (14). Bai hunelako egokerak Euskalherrian ere ikhus ditirogu. Eskolaren bidez erdalduntzen deraukuten

gazteria' karrikan erdaraz mintzo bait da, euskara ezertarako gauza ez bait lizen, moldegaitza edo dorphea. Haur da erdal eskolen burhoa!

Edonun erdalduntzen bethi moralearen kontrakoa izan bait da, herri baten erdalduntzea' iura naturalearen kontra bait da eta edozein herrik bere hizkuntza irakats ta ikasteko eskubiden naturalen bait du, Elizak herrien eskubide naturale hauk zaindu ukhan ditu. Halakotz ongi legoke hemen Elizaren Hierarkhiak huni buruz agintzen duena aiphatzea, gure herriko aphezek iakin dezaten eta beren lazukeriaz, beren zabarkeriaz euskaraz irakatsi behar den guztietan erdaraz irakasten baldin ba dute iura naturalearen kontra eta haren Iainkoaren aitzinean bekhatu egiten dutela iakin dezaten. Evangelietan hunela erraiten da:

πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.

(15) *Zoazte bada eta irakats itzazue iende guztiak*», bai eta

καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν εἰς ἅφεςιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη.

(16) «*Eta predika ledin haren izenean penitentzia eta bekhatuen barkhamendua nazione guztietan*». Hemen garaikaraz *ethnos* erraiten da, eta euskaldunak ere' *ethnos* bat ba dira. Geroz Elizak (17) Mendekosteko egunean hizkuntzen mirakulua ibenten du. Orain Euskalherrian ikhus dezakegunetik apostoloak gana hizkuntza guztiak iats zitezkeen, berhein exzepzino bat bide zegoan' euskarazko mihia iatsi ez bait zen. Hunela behintzat Euskalherriko aphezik askok iakin-arazi nahi derauku eta euskaraz hemengo seminarioetan erakasten ez duen Hierarkhiek ere bai.

Elizaren Hierarkhiak' Euskalherriaz bertzalde hunela ekhin du: Polonian' Prussia ta Errusiaren menpean zathiturik zagoeanean' Poloniko aphezpikuek erlegino ta katixima arbasoen hizkuntzaz irakatsi behar zirela erabaki zuten. Nieborowskik hunela zioen: «*Religion und Sprache sind die grössten Heiligthümer eines Volkes, auf ihnen beruht die ganze Sprach- und Denk-*

weise = Erleginoa ta hizkuntza herri baten sanktuari nago-sienak dira, hauietan ennoetzeko ta mintzatzeko eredu osoa basiturik bait dago». Halakotz Elizak' Erroman behintzat, Euskalherrian huntaz kontrakoa denagatik ere' hauxe dio (18) «*Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum habentes sub una fide varios ritus et mores, districte praecipimus ut Pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesim provideant viros idoneos (diversitatem) qui secundum rituum et linguarum divina officia illis celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo...*». Bai eta Tridenten ere hunela: (19) «*...necnon ut inter missarum solemnias, aut divinorum celebrationem, sacra eloquia, et salutis monita eadem vernacula lingua singulis diebus Festis, vel solemnibus, explanent: eademque in omnium cordibus, postpositis inutilibus quaestionibus, inserere, atque, eos in lege Domini erudire studeant*». Bai eta Hispanoamerikan: «*Ita quisque instruendus est ut intelligat, Hispanus hispanice, Indus indice*» Mexikoko synodo batetan erraiten da. Hunen araura euskaldunei' euskaraz irakatsi behar zekiela dirudi.

III Paulok 1554garren Urtheke Urtharrilaren 8garrenean Tarragonako Katedraleko kapituluari igorri guthun batetan Vicariat eta ofizialat arrotzei eman ez dietzaiela onesten du eta 1591 garreneko urthean Tarragonan izan Konzili provin-tzailean «*diligenter doceant non alia lingua quam in principatu Cataloniae lingua cathalana*» erraiten da.

Prussiko Statuak' Poznan eta Prussiko Polskan minorita-teak alemanizatu, erdaldundu nahi zituenean' Elizaren aldetik Gnieznoko arthapezpikuak, Ledóchowski konteak, kultur-lis-kar huntan, huneek' erleginoa arbasoen hizkuntzaz ikasi behar zutela arabaki zuen. Orduan Polonian ere, orain bertze lekhue-tan bezala' Prussiko Gobernamentuak' humeek hizkuntza offi-zialeaz ba zekitela zioen, eta hortarakotz alemanaraz ere' erle-ginoa irakats ziezakeietela. Bainan Polonian' herriaren inte-resseak zaintzen zituen egiazko Hierarkhia zegoen, ez herria-ren etsaiek ezarri Hierarkhi aizuna. Eta Gnieznoko arthaphez-pikuak Statuaren zuzentarzunaren gabeko agintzei aitz'i' erle-

ginoa arbasoen hizkuntzaz irakatsi behar zela erabaki zuen. IX Pius Pappak 1873ko Aphailaren 24-garrenean igorri brevean arthaphezpikuaren kondukta neurrigabekiro laudatu zuen. Pappa hunek ez luke hunela laudatu, orain bertze lurralde batetan herriaren spiritu-interessen kontra natio bat erdelduntzen ari den Elizaren Hierarkhia. Praezedent hauk ikhusten ditugunean' euskaldunok gure buruari galde egiten deraukogu ei Elizaren prinzipiak ordudanik aldatu diren, ala Polonian zuzen zena' Euskalherrian okher dagoken, edo Erroman' zuria dena' Euskalherrian' beltza dateken; eta galde hauk Hierarkhiari ere egiten derauzkiogu. Orduan Ledóchowski arthaphezpikuak arbasoen hizkuntzaz erleginoa irakatsi nahi ez zutenak diruaz zentzarazi zituen.

Aphez batzuek Euskalherrian' erdaraz errezagoko dela ba hal dioite? Noren erraztasuna? Aphezen zabarkeria? Artzain tzarren lazukeria noiz danik aintzat hartu behar da? Bi hizkuntza erabiltzen diren herrietan zergait ez zaio batberari bere arbasoen hizkuntzan predikatzen? Bertze eskualdeetan bezala Euskaldunek erdaraz hulertzen dutela ba hal dioite? Ez da haur zio iusturik; haur bakharrrik aphezen nagikeriaren desenkusatzea da. Guztiei beren hizkuntza vernakulaz predikatu behar zaie, bertze hizkuntzez iakinagatik. Adibidetzat *wenden* egokera aiphaturen dugu. Oraindano' Elbaren Ibarretan *wendak* izeneko herria bizi da. Wendar guztiek alemanaraz on-ongi mintzatzen dakite, berhain beren arbasoen hizkuntzaz predikatzen zaie, eta Bautzen hirian' kathedraleko parropiaren buruan wendar bat bethi dago. Hiri huntan wendarren proporzinoa soilik % 3 izanarren bethi wendarrentzat beren hizkuntzaz predikatzen da, eta hunela bethi izan dadin Bautzeneko bertze parropiaren ere' wenden kapera bat dago. Geroz wendarren hizkuntzaz ikastekotz eta irakastekotz Schmochtitzen 1927 garren urthean wendar seminario bat fundatu zen, bai eta horko Elizaren organôsetan wendaraz baizik hitz egiten ez da, batez ere Dresdenen 1878 danik eta Bautzenen 1902 danik «Jednota» izeneko elizaren organôsiaren (21).

Edo ta gurasoek erdaraz nahiago dutela erraiten deraukute? Gurasoek beren konvenzimendua iakin araztekotz behar

den askatarzuna ez dutenean ez dago hunelakorik; halakotz Poloniko egokera berriro aipha dezagun: Grentrupek hunela (22) diosku: «Gurasoek' izituta bait dira, beren eskubidea erabiltzen ausartzen ez direnetan, edo indefferentzia gatik iaikitzen ez direnean' humeei orduan arbasoen hizkuntzaz eman behar zaien erleginoaren irakaskintza huts eginen zaie? Ezetz ihardesten du Arthaphezpikuak, erleginoaren irakaskintzari buruzko ephaia Elizak bait du, et okhasino hauietan Elizak gurasoen beldurra edo ahulkeria moralea bethetu behar du». 1905-ko Burruilaren 6-garrenean igorri zirkulare batetan hunela erraiten du: «*Niri konfidantzatu Dioikesien Artzain Nabusi naizen hunek' nire beharrespentzat dut' Erlegino-Bizitza osoari buruz eta horregatik Arima ezin-hilezko Osasunari buruzko gai baten ephaikatze kotz hoin maithe dudan Aphezteriari' humeek sakramendu sainduen hartzeko gerthutzearen problèma zuzentzen. Gure dioikesien kongregazioen misione aldietatik dakizuenez gurasoek soilik humearen nazionalitatea zalantzan legokenean' humeek sakramendu sainduak zein hizkuntzatan hartu behar dituen' ephaikatuko dute. Bertze okhasino guztietan' phondu huni buruz aphezak ephaikatuko du, batez ere gurasoek' barreneko konvenzimenduaren kontra doazela edo lekhoreko influentziak gatik edo ta beldurragatik' ephaikatze aurkhakoa onetsi dudala iakin dezan guztietan. Hunelako edonun eta edonoiz' gizaren konszientziaren bortxatzetat ikhusi behar bait da, gizaren bihotzaren korda samurrenak ikutu dituen bortxatzea, alegia. Sakramenduen hartzeko gerthutzea' soilik Elizaren ekhai bat da, eta nire gogozko Botherearen pean baizik ez dago, eta hortarakotz zemaitzen dut sakramendu sainduetarako gerthutzean zein ere nazionalitateko humea ez xede arrotzetarako erabiltea. Ezein hume ez diteke erdaraz importantzia hoin handia duen egiterako gertha, haur da Aithortzerako eta kommunionerako, edo ta bihotzaren sakonguaren sekretuak lekhortzen» (23).*

Haur guzti haur ba daki Hierarkhiak, edo iakin behar luke, berhain huntaz kontra ekhiten du, eta hunela izanaz geroz, hemen dugun soi-disant Hierarkhiak' lege naturalearen kontra eta Iainkoaren aitzinean bekhatu egiten du, Ion-Doni August-

tinek *de libero arbitrio*, capit XXII delakoan haur erraiten bait du: «*Non enim quod naturaliter nescit et naturaliter scire non potest, hoc anima deputatur in reatum; sed quod scire non studuit, et quod dignam facilitati comparandae ad recte faciendum operam non dedit*».

Lithuanian, Polonian eta Txekoslovakian bethi batbederari bere hizkuntzaz irakatsi izan zaio, erleginoa batez ere, bainan Euskalherriaren egokerari behatzen ba deraukogu galde hauk egin behar ditugu: Zeruko Jainko jakintzaguztidunak euskaraz hulertzen ez ahal du? Edo ta zergatik Euskalherriko eskoletan ez da erleginoa euskaraz irakasten? Edonungo seminarioetan hizkuntza vernakulaz irakatsi behar da, bainan Gasteizko seminarioetan euskal kathedra khendu izan da, zergatik? Zergatik euskaldun dioikesietan aphezgei euskaldunek bere irakaskintza ez dute euskaraz hartzen? Ez othe da Eliza *katholicoa*, haur da guztientzat eredu eta kanôn bendinekoa? edo ta Euskalherriari dagokonean euskararen kontra exzepzinoak on hartzen direa? Non dago orduan Hierarkhiaren zuzentarzuna?... Ahalkegarria euskaldun aphezen lazukeria; ahalkegarria gure herriaren kontrako trahisonea; ahalkegarria euskaldunen zabarkeria. Dirudinez Hierarkhiak aphezen mundutiar interesen gainean bertze lege bat dagoela ahantzi egin du, eta lege hau ez da ezabatzen. Thagastar Augustinen hitzak dira: (24) «*Lex tua scripta est in cordibus hominum quam nec ulla quidem delet iniquitas*».

Ahalkegarria, ahalkegarria! Noiz-arte galde degiegun euskaldun aphezai! Noiz arte? Erromak agintzen duena hemen bethetzen ez bait da. Erromak haur agindu bait du (25): «*Vitent itaque Missionari patrii sermonis inter alienigenas propagandi studium; ne ita videantur nationis suae commodo atque utilitati magis quam animarum saluti prospicere*».

«*Curent potius populorum ad quos missi sunt lingua vernacula sermones de rebus divinis, christianae doctrinae institutiones, publicae in scholis atque in allis id generis coetibus sanctae allocutiones semper fiant, ut omnibus prodesse et ab omnibus audiri atque intelligi possint. Pariter lingua vernacu-*

la praeces, extra sacram liturgiam, recitentur eodemque sermone populari cantica hymnique canantur. Vetatur autem omnino Missionariis quominus alienigenas ad confessionem sacramentalem alia linguam quam eorundem Christofidelium propria peragendam quomodolibet inducant».

Zergatik Hierarkhiak hunelako, kompasmoz eta arrabotsez «clerus indigena» proklamatzan du? Hitz hutsak, Hierarkhiaren kontradikzioea. Hitzek adibidez eta iarraibidez indarra hartzen dute, bertzenaz khea baino guttiago dira. Adibidea etxetik hasten da? Zergatik ez dago Euskalherrian non ere klerus indigena? Herririk askotan euskaldunei erdaraz predikatzen bait zaie.

Dirudinez ongi dago indianoei beren hizkuntzaz irakastea, bainan Bibliaren zathi batetan euskaldunei erdaraz predikatu ta irakatsi behar zaiela iratzirik hal dago. Nun?

Euskalherriaren gau ilhun bauietan, zuek, franziskotarrok, egin behar zen guztia egin-ezarren, bertzeek baino zerbait gehiago egin bait duzue gugana ethorten zara, zure personagan ta zure ordinari sari bat eman izan dakitzuentzat. Halabainan, hemen ongi legoke orain aiphatzea nola Euskalherriko komentuetan ere Elizaren manamenduak orain irakasten den araura bethetzen ez diren. Ez da nahikoa noiz behinka euskaraz irakatsi. Ba dakit zuok euskararen kursuak dituzuela eta bertze thokietan hunelakorik ere ez dagoela, bainan Eleizaren manamenduak edonun berdinak baldin ba dira, euskara irakats-bidea delarik' ikasi ta irakatsi behar da. Euskara' ikasteko objektu bat baizik ez ba dadi, zuen ikastolhak ere' desnacionalioazinoaren zerbitzuan legozke.

Bertze lekhetan bezala Euskalherriko komentuetan ere' elkharri hulertzeko hizkuntzatzat edonoiz eta edonun euskara erabili behar lizateke, euskaraz zein ere irakaspn irakatsi, euskaraz kantatu, euskaraz mintzatu, euskaraz predikatu, euskaraz othoitz egin. Euskaldun askok beren hizkuntza dostagailu bat bait lizen darabil, phertsuen egitekotz egokia, bainan ez darabil egonoroko mintzoan, ez eta egunoroko arazoetan ere. Zuok' Euskalherriari jarraibidea eman behar zeneraukeo-

te, euskararen aldez euskal kultura bat egiten, euskal kultur-hizkuntza hedatzen.

Ait leza zuekin, prantziskotar hoiekin euskaraz behar duen prestijea ardiets eta bere batarzuna ukhan; izan zaitezte Euskalherriaren zuzia, gure herriko intelligentzia, Bibliaren otsein nagiairen araura izan ez dadintzat. Grentrup doktorak herri nagiei buruz hunela dio (26): «*Xede sendoaren gabe, interes-segabekokeria gatik bere arbasoen hizkuntza endeka dadin eta higa dadin uzten duen herria' Evangeliaren otsein nagia bezalakoa da. Bere talentaz lan egin ez bait zuen, bai eta hurgatik ere' bere nabusiak zigorraztaturen du*».

Gutziz argia izan dadin mintzera ekharriren ditugu parabola hunen zathi ederrenak:

ὁ δὲ τὸ ἐν λαβῶν ἀπελθὼν ὤρυσεν γῆν καὶ ἔκρυσεν τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

(27) «*Baina bat rezibitu zuenak ioanik aitzur zezan lurrean eta gorde zezan bere nabusiaren dirua*». Bainan bere altxorra landu ez bait zuen' otseinaren desenkusatzek nabusiak onhar-tu ez zituen, hauk ere' gure aphezen desenkusatzek bezalakoak, zirelakotz, eta huna hemen nabusiak zer erran zeraukon:

ἦδεις ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὄθεν οὐ διεσχόρισσα;

«*Ba hakian ezen biltzen dudala erein ez dudan lekhuan, eta elkharganatzen dudala barreiatu ez dudan lekhuan*» (28).

Eta Iaunak hunela zigorreztatu zuen otsein nagi hura:

καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ· καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφορίσει αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων.

(29) «*Eta zerbitzari alferra egotzazue lekhoreko ilhunbera: han izanen da nigar eta hortz garraskots. Bada gizonaren Se-*

mea dathorreanean bere glorian eta Aingeru saindu guziak harekin, orduan iarriren da bere gloriaren thronoan. Eta bilduren diradé haren aitzinera natione guziak, eta bereziren ditu bata bertzetarik, artzainak ardiak akherretarik bereizten dituen bezala. Eta ezarriren ditu ardiak bere eskuinean, eta akherrak bere ezkerrean». Hunen araura, gure herriaren iura naturalea dena aintzat hartu ez dutenak, aphezak ere' gaizkilekin nahasiren dirade, ezen gure herriaren alde egin behar zena' egin ez bait dute. Ez othe dakite egungo giristinoek zer den iura edo lege naturalea: paganoek bai ba zekiten: «id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale» (30). Zaint beza Elizak ius naturalea, bere obligazioa bait da, zaint beza euskal gurasoen eta humeen iura naturalea; gure herriko semeak ere beren arbasoak beren gurasoak gandik ebats ez daitezten. Thomas Aquinustarrak hunela bait derraku: «*unde contra iustitiam naturalem esset, si puer, antequam habeat usum rationis a cura parentum substrahetur, vel de eo aliquid ordinetur invitis parentibus*» (31). Eta Euskalherriko gazteriarren erdalduntzea ez othe da gure seme-alhabak beren arbasoak ganik ebastea, eta hunela izanaz gero, zergatik zuzentasuna ez dagokie euskaldunei? Hunelako prozedura Aquinastar Thomasen dioenez iura naturalearen kontra baldin ba da, zergatik hunelako gisak gure herrian mojattoek eta fraideek eskoletan darabiltzate? Zergatik orain Euskalherriaren bihotzean, gaztediari erdaraz irakasten eta predikatzen zaiko? Ez othe deraue Vatikanuk debekatzen gure herriko etsaiei iura naturalearen kontra ari izaita, bertze thokietako gaizkilei bezala? Herriko etsairik handienak monjattoetan eta fraideen eskoletan eduki ukhan ditugu, Elizaren altzoan. Ez da egokera berria, aspaldi danik dathorku, euskara zaindu beharrean zer egin dute? Ahalkegarria! ahalkegarria!

Eta Hierarkhia Euskalherrian zergatik XI Piusen sententiei iarraitzen ez zaie. Ez othe zuen Pappa hunek Statuaren irakaskintza-monopolioaren kontra ephaikatu? Ez othe zuen XII Piusek erran? Statuaren bethe beharra handi-handia izanagatik' bethebehar hau bethi gurasoen nahiaren araura egin behar zenik? Zergatik ez zaie euskaldunei euskaraz irakasten

bertze lekhuetakoa jendeei legez, adibidez egun Gathaluñan egiten den araura? Ez othe ditu gure herriak zergak pagatzen? Ahantzi othe du Zeruko Jainko Jaunak euskaraz? Ez othe dira euskaldunok zerurako deithuak? Nun dago euskara Donostia-ko dioikesian, haur huts-hutsik euskalduna izanagatik? Elizaren registroetan' zein hizkuntzaz egiten dira inskripzioak? Zergatik ez dira gure herriaren hizkuntza vernakulaz egiten, Kroatian, Bácskán, Banaten eta Errumanian bezala? Zergatik gure herrian dagoen Hierarkhiak Erromako agintza generalei ez-entzun egiten deraue? Expressatuki autorizaturik dagoa? Orduan ahalkegarria lizateke Hierarkiaren mundutiar interesen aldeko ekhinta. Zergatik ez gagoza hemen bertze herrietan bezala? Adibidez lithuanaraz irakastekotz Koenigsbergko seminarioetan katedrak zegoen, eta Ekhialdeko Prusian, herririk askotan lituanarren proporzinoa % 5 baizik izan ezarren, lithuaneraz predikatzen zen. Bilbaon eta euskaldunik asko bizi den hirietan ez da euskaraz predikatzen. Ez othe dute euskaldunek lithuanarren eskubideak? edo ta Elizak lehenbiziko, bigarreneko eta hirugarren kastako menpekoak hal ditu, eta hauietan euskaldunak paryak othe dira? Elizarentzat euskaldunok zein kastatakoak dira? Vatikanuk erran biezaku, erran behar deraukulakotz, zeintzu eskubide zaindu behar ditu Hierarkhiak Iazarritakoaren ostikatu eskubidea, ala iazarten duenaren bortxaren eskubidea, indartsuenaren legea othe? Zergatik ez da orain euskaraz predikatzen orain hogeit urthe duela predikatzen zen herri guztietan? Nola dago. Elizaren zuzentasuna hizkuntzazko muga-herrietan, eta euskaldunik askoren minoriak dagoen lekhuetan, adibidez: Gorlitz, Plentzin, Sopelanan, Berangon, Algortan, Derion, Sondikan, Erandion, Zaratamon, Basaurin eta a.? Ongi da euskaldunetan bizi diren erdaldunentzat, erdaraz predikatzea, baina zergatik ez dituzte erdaldunen artean bizi diren euskaldunek eskubide berdinak? Baldin euskaldun herri huts batetan bortz karabiñeru ba dagoz, nahiz eta hauk mezatara ioan-ezik hauiek ioan nahi luke-telako hypothesisiar erdaraz predikatzen da, baina Bilbaon bizi diren euskaldunentzat ez da euskaraz predikatzen nahiz eta hogeit milaka egonagatik. Nondik eta zergatik iniquitate hauk?

Hemen Bizkaian herri guztietan euskaraz predikatu behar lizateke nun ere euskaldun minoritateak bait dagotza? Zergatik ez daduzkate euskaldun horiek bertze lurraldetan Elizak' minoritatei emaiten derauzten eskubideak? Berhain, Euskalherrian nola predikatu behar denari buruz, iadanik ephaikatu zuen Lepe aphezpikuak, eta Kalagorriko dioikesisaren Synodaletan hunela erraiten da (31): «*Porque somos informados, que en la tierra Vascongada, y en especial en los lugares, que la mayor parte de ellos habla Vasquence, los Predicadores por autoridad predicán en Romance, y no en Vasquence: de lo qual se sigue grande daño; y que la gente que viene de las case-rías a oírlos como no saben Romance, se salen ayunos del sermón. Por lo tanto, Santa Synodo probante: Ordenamos, y mandamos, que en tales lugares los sermones se hagan en Vasquence; y los Curas no consientan otra cosa, so pena de que seran castigados; y lo mismo guarden los dichos Curas quando declaran el Evangelio*» (Eretzean: Don Pedro Manso, en Logroño, año 1600).

«*Y mandamos, S.S.A. que esta Constitucion de predicar en Vasquence, se observe tambien en los pueblos, en donde casi todos entienden el Romance; porque guardada esta forma, todos aprovechan de la Doctrina, y siendo el Sermon en Romance, necesariamente quedan sin entenderlo aquellos pocos, muchos que no lo saben. Y siendo Predicador, según San Pablo deudor a todos, debe predicar de modo que todo aproveche; y por esta razon en todo el Basquence los Predicadores de la tierra, deben ser antepuestos a los que no lo son.*» (Eretzean: Don Pedro de Lepe, en Logroño, año 1698). Synodale hauk orain ere indardunak direla uste dut. Bethe bitza. Eta Elizaren organôsetan nola dago euskara? Silezka Garaieko aphezpikuek' Elizaren biltzarretan eta organôsetan bethi hizkuntza vernakula erabili behar zela erabaki zuten.

«*Die kirchliche Vereine sind in gemischsprachigen Gemeinden Oberschlesiens in der Regel nach der Nationalität getrennt. Die Verhandlungen und Vorträge geschehen darin in der Muttersprache der Mittglieder*» (38). Eta hunela Silezkan baldin ba da, zergatik ez da berdina Euskalherrian? Zergaitik ez da

euskara Elizaren organôsetan erabilten? Eta baldin Elizak' Wilnako dioikesian polskarrek' lithuanara iazarri nahi zute-
nean' aphez guztiek lithuanaraz eta errusso-zurieraz ikasi behar
zutela erabaki ba zuen' zergatik Euskalherrira erdaldunak bi-
daltzen dira? Euskaldunok Elizaren paryak othe? Itali faxistan
horko Gobernamentuak Hegoi-Tyroleko populazinoa bortxaz
italianizatu nahi ukhan zuenean' Elizak orduan ere' hango se-
minarioetan alemanaraz irakatsi behar zela erabaki zuen? Eta
euskaldun dioikesietan zergatik ez da euskara irakasteko bidea
bilhakutzen? Ez da naikhoa euskaraz ikasteko kathedrak edu-
ki, euskara ikas-objetu bat bai lizen, ez da hori naikhoa, eus-
karaz irakatsi behar da, euskara irakasteko bidea delarik. Ha-
lakotz geuk euskararen duintasuna reivindikatzan dugu, bera-
ren eskubideak reklamatzan ditugu, euskaldunok Elizaren gor-
phutz mystikoan paryak izan ez ditezen, ez eta nehon ere!

Villasante iaun horrek, hoin garbiki eta ederki aldeztu du-
zun kultur euskara' gure herriko atxikidura izan bedi. Hunen
egitekoz zu lako euskaldun sutsuak behar ditugu. Euskaldu-
nok kultur euskara eduki behar dugu, euskara salbu dadin, eta
huntaz gure herriko kultura iratzi Ait ledi zurekin euskara
ioan' behar duen bidean gainti, eta bere prestijea, batarzuna
ta kultura ait litza eduk!

III

OHARRAK

- (1) Aa.O. 202 orrialdean.
- (2) Religion und Muttersprache von Dr. Theodor Grentrup S.V.D. Deutschland im Ausland - Schrifreihe der Deutschen Instituts für Auslandskunde E.V. Münster in W. 1932.
- (3) R.u.M. 114, 3.
- (4) R.u.M. 114, 12.
- (5) R.u.M. 113, 17 Als Schädling dieses tiefern Sinnes der Familie erweist sich die Etnationalisierung der Jugend. In demselben Masze wie es ihr gelingt, die Kinder von der Muttersprache der Eltern loszu-reissen wird das friedlich-harmonische Ganze, die restlos seelische Ge-meinschaft des häuslichen Kreises beeinträchtigt und dadurch die Grundlage für die Ethische Dynamik der Familie mehr oder minder

geschädigt. Dabei darf man durchaus nicht allein an die religiöse Erziehung im engeren Sinn denken, vielmehr ist der ganze Komplex der ethischen Wirkungen, die unter normalen Verhältnissen von der Familie ausgehen, ins Auge zu fassen.

(6) 109, 33 «Die Wahrheit, dass die Entnationalisierung in der Schule nicht nur die Züge, sondern auch die Seele der Kinder erfasst, ist für die Wertung des Sprachenkampfes in den Minderheitsgebieten von hoher Wichtigkeit. Ganz abgesehen von dem Denkinhalt, mit dem die entnationalisierende Schule den Geist der Kinder ausfüllt, erzielt schon ihre rein sprachliche Tätigkeit eine Wandlung in der bisherigen Seelenstruktur.

(7) Makkhäus. Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums Opplen, 1914, S. 14 ff.

(8) R.u.M. 115, 2.

(9) R.u.M. 109.

(10) XI Piussek' Elizaren eginbeharra gurasoen eskubideen zaintzea zela erran zuen.

(11) Allgemein gesagt betätigt sich jene Schule entnationalisierend, die das Kind so heranbildet, dass es die gewöhnlichen Denkopoperationen nicht mehr in der von den Eltern überkommenen Muttersprache, sondern in einer anderen Sprache ausführt.

(12) R.u.M. 107, 14-39.

(13) R.u.M. 112, 37-113, 2.

(14) R.u.M. 113, 13.

(15) Mat. 28, 19.

(16) Luc. 24, 47.

(17) Act. Apost. 2, 3-14.

(18) Concil. IV Later. cap. 9.

(19) Concil. Trident. XXIV, 7. De reformatione.

(20) Proce. iuris eccl.; R.u.M. 361; Capdevila 5.

(21) R.u.M. 204-219, 328-330; 383.

(22) Poznaneko Arthapezpikua Dorian v. Stablewski; R.u.M. 267, 24-268, 24.

(23) Kirchliches Amtsblatt für die Erzdiözese Gnesen und Posen 20 Jahrg. (1905). Nr. 10, S. 40.

(24) II Confess. (Cap. IV).

(25) Sacra Congregatio de Propaganda Fidei 1920.

(26) R.u.M. 90, 35-91, 2.

(27) Mat. 25, 18.

(28) Mat. 25, 26.

(29) Mat. 25, 30-33.

(30) Paul. 1.11.D., de Iustit. I. 1. bai eta haur ere: Nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi.

(31) S. Thomae, Summa Theologica, II, 2 quaest. 10, art. 12.

(32) Constituciones Synodales antigvas, y modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada. Sonst. 12.

(33) 335, 7-10 R.u.M.